

ЎТМИШГА НАЗАР

6 ЖИЛД, 1 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 6, НОМЕР 1

LOOK TO THE PAST

VOLUME 6, ISSUE 1

ТОШКЕНТ-2023

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожақеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайжон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

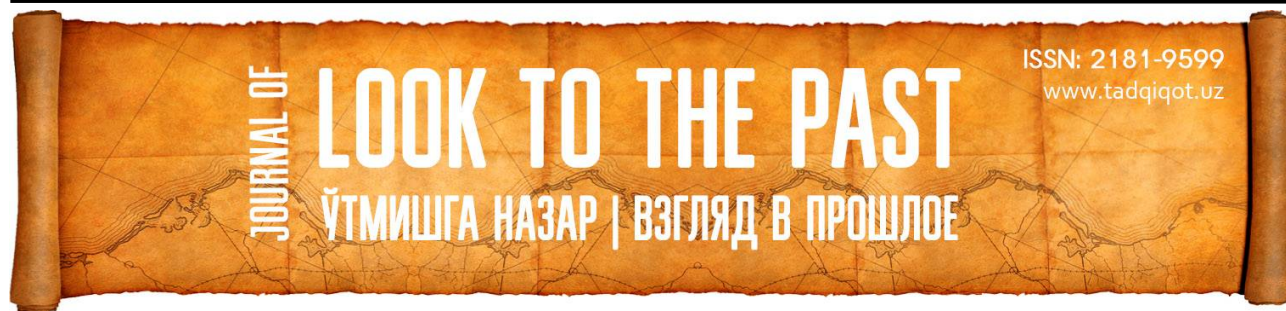
Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Иноятowa Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
Тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Ўзбекистон жаҳон
тиллари университети

1. Надира Махкамова XX АСРНИНГ 20-30 ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ИШСИЗЛИК, УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТИ ВА ТУГАТИЛИШ ЖАРАЁНИ.....	4
2. Алишер Сабилов ORAL HISTORY ОРҚАЛИ ЎТМИШГА НАЗАР. ОҒЗАКИ ТАРИХ ИЛМИЙ МАКТАБЛАРИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ.....	16
3. Бехзод Аббасов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ 1946-1950 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.....	30
4. Мохира Азизова ЭКОЛОГИК ИНҚИРОЗ: КЕЧА ВА БУГУН.....	36
5. Шахноза Алимова ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ЯРАТИЛГАН МАЪНАВИЙ МЕРОСНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЦИВИЛИЗАЦИЯ РИВОЖИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	40
6. Васида Зайниддинова СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ҲУКМРОНЛИГИ ЙИЛЛАРИДА БУТУН РОССИЯНИНГ БАРЧА ҲУДУДЛАРИДА ХУСУСАН, ЎЛКАМИЗДА 1920 ЙИЛДА АҲОЛИНИ РЎЙХАТГА ОЛИШ ТАДБИРИНИНГ ЎТКАЗИЛИШИ ВА УНДАН КЎЗЛАНГАН МАҚСАДЛАР ҲАМДА ЯКУНИЙ НАТИЖАЛАРИ.....	45
7. Гулчебра Каримова КИБЕРЖИНОЯТЧИЛИК – ИЖТИМОЙ ҲАВФ СИФАТИДА.....	52
8. Jurabek Polvonov O‘zMA JAMG‘ARMALARIDAGI XIVA XONLIGIGA DOIR Hujjatlar TASNIFI (125-JAMG‘ARMA 1-2-RO‘YHAT).....	58
9. Эркин Раджапов “КАТТА ТЕРРОР” ДАВРИДА ЎЗБЕК МИЛЛИЙ ҲАРБИЙ КАДРЛАР ЭЛИТАСИНИНГ ҚАТАҒОН ЭТИЛИШИ.....	66
10. Ахадулла Рахматуллаев ЧОР РОССИЯСИ ИСТИЛОСИ АРАФАСИДА ТУРКИСТОНДАГИ ТАРИХ ВА ТАРИХШУНОСЛИКНИНГ УМУМИЙ АҲВОЛИ.....	73
11. Шаходат Рузматова ҚЎҚОН ХОНЛИГИДАГИ КЎЧМАНЧИ ВА ЯРИМ КЎЧМАНЧИ АҲОЛИНИНГ ХОНЛИК ДЕМОГРАФИЯСИГА ТАЪСИРИ.....	82
12. Асилбек Хўжаёров СОМОНИЙЛАР ДАВРИДА НАСАФ ШАҲРИНИНГ ИЖТИМОЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА МАЪНАВИЙ ҲАЁТИ.....	88

Асилбек Отабек ўгли Хўжаёров,
Қарши давлат университети тадқиқотчиси

СОМОНИЙЛАР ДАВРИДА НАСАФ ШАҲРИНИНГ ИЖТИМОИЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА МАЪНАВИЙ ҲАЁТИ

For citation: Asilbek O. Khodjayorov, SOCIAL, ECONOMIC AND SPIRITUAL LIFE OF THE CITY OF NASAF DURING THE SAMANID PERIOD. Look to the past. 2023, vol. 6, issue 1, pp.88-93

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7679652>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Сомонийлар ҳукмронлиги даврида унинг тасарруфига кирган Насаф воҳаси ва унинг шаҳарлари ижтимоий, иқтисодий ва маънавий ҳаётининг айрим жиҳатлари тарихий манбалар ва мавжуд илмий адабиётлар асосида ёритилади. Манбалар асосида IX – XII асрларда Насаф вилоятидаги иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаёт ўрганилган. Насаф вилояти ва унинг пойтахти Насаф шаҳри ўрганилаётган даврда Мовароуннахрнинг йирик марказларидан бири бўлганлиги асослаб берилган.

Калит сўзлар. Сомонийлар давлати, Насаф воҳаси, шаҳар ва қишлоқлар, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ҳаёт.

Асилбек Отабек ўгли Ходжаёров,
научный сотрудник

Каршинского государственного университета

СОЦИАЛЬНАЯ, ХОЗЯЙСТВЕННАЯ И ДУХОВНАЯ ЖИЗНЬ ГОРОДА НАСАФ В ПЕРИОД САМАНИДОВ

АННОТАЦИЯ

В этой статье некоторые аспекты социальной, экономической и духовной жизни оазиса насафа сомонцев освещаются на основе исторических источников и доступной научной литературы. На основе источников изучена экономическая, социальная и культурная жизнь в провинции Насаф в IX-XII вв. Провинция Насаф и ее столица город Насаф были одним из крупных центров Мовароуннахра в изучаемый период.

Ключевые слова. Состояние Саманид, оазис Несеф, города и деревни, социально-экономическая и духовная жизнь.

Asilbek O. Khodjayorov,
Researcher Karshi State University

SOCIAL, ECONOMIC AND SPIRITUAL LIFE OF THE CITY OF NASAF DURING THE SAMANID PERIOD

ABSTRACT

In this article, some aspects of the social, economic and spiritual life of the Nasaf oasis of Somonians are illuminated on the basis of historical sources and available scientific literature. Based on the sources, the economic, social and cultural life in the Nasaf region was studied in the 9th - 12th centuries. Nasaf province and its capital city Nasaf were one of the major centers of Movarounnahr during the period under study.

Index Terms. The state of Samanid, Nasaf oasis, cities and villages, socioeconomic and spiritual life.

1. Долзарблиги.

Маълумки, IX асрнинг биринчи чорагида Сомонийлар Мовароуннахр вилоятларини идора қилишни ўз қўлларига олади. IX асрнинг 70-йилларида сиёсий низолар кучайиб, парчаланиш янада авж олади. Фақат Исмоил ибн Аҳмад (847 – 907) давридагина сиёсий тарқоқликка барҳам берилиб, ички ва ташқи жиҳатдан юксалиш бошланади. Исмоил Сомоний Бухорода ҳокимликни қўлга киритишда, асосан ислом рухонийларига таянган. У ислом динига, рухонийларга ва олимлар фикрларига ҳурмат ва эътибор билан қараган. Бу даврда ҳанафий мазҳабидаги билимдон фикршунослар танлаб олиниб, уларга устодлик рутбаси берилган. Устод, яъни шайхулисом давлат ишларида маслаҳатчилик қилиб энг мушкул муаммоларни ечимини топишга кўмаклашган. Рус шарқшуноси В.В.Бартольднинг (1869 – 1930) ёзишича бутун Мовароуннахрда олимларни донишмандлар деб аташган [1:522].

2. Методлар.

Мавзу тарихи умумқабул қилинган тарихий методлар-тарихийлик, киёсий-мантикий таҳлил, кетма-кетлик, ҳолислик тамойиллари асосида илмий таҳлил этилган

3. Тадқиқот натижалари.

Бу даврда халқ оммаси осойишта яшаб, ҳунармандчилик, савдо-сотиқ тараққий этган. Академик В.В.Бартольд араб муаррихи Муқаддасийга (947 – 1000) таяниб, буни далиллар билан исботлаган ва совун, мато, чироқ, гилам, от-улов, эгар-жабдуқлари, меҳнат қуроллари кўплаб ишлаб чиқарилганлигини қайд этган.

Иқтисодий ривожланиш фикр, ҳадис, гуманитар фанлар, Қуръон мутаоласи бўйича олимлар етишиб чиқишига сабаб бўлган. Сомонийлар сулоласи даврида (865 – 999) Насаф шаҳри анча ривожланган ва ўзига хос маданий марказлардан бирига айланган. Сомонийлар давлати тож даъвогарларининг Насафда туриши ҳам бунинг яққол исботидир.

Бу шаҳар Сомонийлар даврида йирик шаҳарлар даражасига кўтарилган ва катта аҳоли манзилларида амал қиладиган алоҳида, хос лавозимлар унда ҳам жорий этилган. Масалан, Абу Али Муҳаммад ибн Жаъфар ал-Вазарий (X аср), Абу Ишқ ибн Муҳаммад ал-Мастиний (XI аср) лар ҳокимлик қилишган. Шунингдек, қонуншунос аллома Абу Бакр Муҳаммад ибн Сўфён ал-Усбаникасий (986 йилда вафот этган) ҳам Насаф ҳокими вазифасини бажарган [2:308 – 309].

Сомонийлар даврида Насафдан илмли фозил кишилар ва давлат арбоблари етишиб чиқишган. Насаф яқинидаги Ғубдин қишлоғидан чиққан Абу Бакр Муҳаммад ал-Ҳасан ал-Ғубдиний ан-Насафий Самарқанднинг бош нозири бўлиб турган. Насаф шаҳрида бу лавозимни анча вақт Абу Ҳамид Аҳмад ибн Муҳаммад ал-Камидодий (903-904) эгаллаган эди. Ундан сўнг бош қози Абу Ишқ Иброҳим ибн Маъқил ан-Насафий бўлиб, у шикоят ва аризаларни ҳам кўрган ва жавоблар айтган. Насафда Абу Муҳаммад Абдуҳолиқ ибн Яҳё ас-Сарахсий аш-Ширазодий (917) ҳам қонунчиликнинг бош ҳимоячиси вазифасини бажарган [3:134 – 136].

Сўнгги Сомонийлар даврида Насаф шаҳрида Абу Аҳмад ал-Қосим ибн Муҳаммад ал-Қантарий Насафий (998 йилда вафот этган) ва Али ибн ал-Ҳусайн Сардорий (980 йилда вафот этган) бош нозирлик лавозимида туришган. Абу Аҳмад Насафий кейинчалик Чағониёнда ҳам шу лавозимни эгаллаган. Насафлик уламо, алломалар X – XII асрларда Бухоро, Самарқанд, Марв, Сарахс каби йирик шаҳарларнинг бош қозиси – садрлик лавозимини бажаришган. Насаф мулкида 182 нафар авлиёлар яшаб ўтганлиги манбаларда учрайди. Насаф кейинчалик

Қорахонийлар, Хоразмшоҳлар тасарруфига ўтади. XI асрда Кеш ва Насаф алоҳида вилоят ҳисобланган [4:247 – 248].

Рус қадимшуноси С.К.Кабановнинг маълумотича, қуйи Қашқадарё худудида аниқланган 123 манзилдан 59 таси илк ўрта асрларга тааллуқли бўлиб, қолганларида IX – X асрларда ҳам ҳаёт мавж урган бўлган. Шаҳарларнинг мақоми ҳам муҳим ҳисобланади. Ишлаб чиқариш қуруллари, маданий салоҳият тўпланадиган, хунармандчилик, савдо-сотик ривожланган аҳоли йиғиладиган йирик манзил сифатида баҳолаш мумкин. Манзилгоҳда жомеъ масжиди, карвонсарой мавжуд бўлган, хунармандчиликнинг 32 тури ривожланган бўлиши лозим. Шундагина бу манзилгоҳ шаҳар мақомини олган. Шаҳар майдони ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлган. Масалан, Кеш 40, Нахшаб 150, Захҳоки Марон қалъаси 225 танобдан иборат эди. Манбаларда Насаф 100, Самарқанд 65, Бухоро 35, Термиз 20 гектарни эгаллаганлиги қайд этилган [5:21 – 22].

Қадимшунослар фикрича Насаф шаҳри майдони 70-100 (С.К.Кабанов) баъзан эса 200 танобни (Б.Кочнев) ташкил этган. X – XII асрлар Насафнинг энг гуллаб яшнаган даврига тўғри келган. Бу даврда Кеш таназулга учраб, Хузор ҳам Насафга тобе эди. Кўриниб турибдики, Насаф эгаллаган майдон Мовароуннаҳр ва Хуросоннинг энг йирик шаҳарлари ҳажмидан қолишмаган. Насаф шаҳри кўхандиз, работ ва шаҳристондан иборат эди. Воҳада 20 танобдан 40 танобгача майдонга эга бўлган шаҳарлар кўп бўлиб, Сариктепа, Кўрғонтепа, Тупроқтепаларни бунга киритиш мумкин. Бу манзилларда асосан хунармандчилик тараққий этган эди [6:61 – 62].

IX – X асрларда қуйи Қашқадарёдаги манзилларга Фарҳуздиша (Парғўза), Кўлбукатепа, Шайхалитепа, Наймантепа, Олтинтепа, Офуронтепа, Ҳайбарттепа, Хонободтепа, Каттатепа киради. Шунингдек, X-XII асрларда яшашда давом этган қишлоқлар мундарижасини Кўрғонтепа, Қўштепа, Мозорттепа, Бобокенттепа, Бойғўндитепа, Поштонтепа, Деновтепа, Ёзтепа сингари обидалар билан ҳам тўлдириш мумкин. Бу манзилгоҳларда X-XII асрларда кизгин ҳаёт давом этган, қулолчилик ривожланган ва аҳоли асосан деҳқончилик билан машғул бўлган.

Ўрганилаётган даврда Насаф шаҳри Бухородан Балхга борадиган карвон йўлида Қашқадарёнинг ёқасида жойлашган бўлиб, ўз даврининг муҳим иқтисодий, маданий ва сиёсий марказларидан ҳисобланган. Ўрта Осиёнинг буюк қомусий олими Абу Райҳон Беруний (973 – 1048) асарида Насаф шаҳри номи тилга олинган. Шунингдек, аллома “Қонуний Масъудий” асарида бешинчи иқлимдаги жойларга тавсиф бериб, “Насаф шаҳри ёки бу Нахшобдир. У (Суғд) нинг чегарасида” деб кўрсатган эди [7:426].

Араб сайёҳлари Насаф шаҳри атрофида бир қанча қишлоқларнинг мавжудлигини қайд қилишган: Базда, Касби, Маймурғ. Булар Насафдан йирик бўлиб, аҳолиси ҳам кўпчиликти ташкил этган. Рус тадқиқотчиси О.Болшаков ҳисобича Қашқадарё воҳасидаги мавжуд 6 та шаҳардан 2 тасида (Кеш ва Насафда) 30 мингдан 60 минггача киши яшаган. Қолган 4 тасида 5 мингдан 20 минггача, жами 6 та шаҳарда 80 минг киши истиқомат қилган [8].

IX – X асрларда Қашқадарё воҳасининг аҳолиси этник таркиби ҳам бир хил бўлмаган. Кеш ва Насаф вилоятларида туркийзабон аҳоли билан бирга тожиклар ҳам яшашган [9:210 – 211].

Қишлоқларда араблар ҳам истиқомат қилишган. IX аср бошларида қарлук қара хитойлари Мовароуннаҳрни батамом эгаллагач бу худудга кўплаб этник гуруҳларнинг кўчиб келиши тезлашган. Шу даврда Сирдарё соҳилларигача Еттисув ва Шарқий Туркистондан қарлук, чигил, холач, арғун, тухси каби этник гуруҳлари ҳам келиб жойлашишган. Уларнинг баъзилари Насаф воҳасига ўрнашиб, маҳаллий аҳолига қўшилиб кетишган [10:184].

IX – X асрларда Насаф шаҳрида қасрлар, работлар, карвонсаройлар, тимлар, масжиду мадрасалар қурилиши авж олган. Бу иморатларнинг аксарият қисми пахса ва хом ғиштдан тикланган. Пишиқ ғишт ҳам иккинчи даражали ўринда турган. Аммо пишиқ ғиштдан иморат қуриш ҳам аста-секин таомилга кира бошлаган.

Насаф воҳаси ва унинг пойтахт шаҳри ҳақида араб муаррихлари ва саёҳатчиларининг асарлари ғоят муҳим манба ҳисобланади. Машхур муаррих ва сайёҳ, ҳадисшунос Абу Саъид

Абдулкарим ибн Муҳаммад ас-Самъоний (1113-1167) ўзининг “Китоб ал-ансоб” (“Насаблар ҳақида китоб”) асарини бу соҳадаги энг ноёб манба дейиш мумкин [11:40].

Самъоний XII аср ўрталарида Хоразм, Бухоро, Самарқанд, Кеш ва Насаф шаҳарларида бўлган. У 1155 йилда бир муддат Самарқандда тўхтаб, Кешда 12 кун, Насафда эса 2 ой яшаган. Олим Кеш ва Насафнинг 85 манзилини тилга олган. Унга асосланган академик В.В. Бартолд “Мўғул босқини даврида Туркистон” асарида Кеш ва Насафнинг 57 та шаҳар ва қишлоқларини санаб ўтган. Самъоний Насафда 2 ой яшаб, ўз асарида шаҳарнинг маҳаллалари ва теvarак – атрофидаги мавзелар ва қишлоқларни ҳам қайд этган. У ўз асарларини ёзишда Абул Аббос Жаъфар ибн Муҳаммад ан-Насафийнинг 2 жилдлик “Насаф ва Кеш тарихи” асарида унумли фойдаланган. Олим Насафнинг 3 та маҳалласи, 4 та кўчаси, 2 та масжиди, 2 та қарвонсаройи, 1 та работи, 1 та минораси ва 1 та дарвозаси ҳақида маълумот берган. У, шунингдек, Насаф вилоятидаги 40 та қишлоқ, 1 та мавзе, 1 та қаср номини ҳам тилга олган [3:100 – 107].

Араб сайёҳи Абул Исҳоқ ибн Муҳаммад ал Форсий ал-Истаҳрий (850-934) Насаф шаҳридаги работ, Самарқанд, Кеш, Нажжория, Ғубдин каби 4 та дарвозасини қайд этган. Жумладан, Муқаддасий (X аср) эътирофича Насафнинг қўҳандизи бузилган бўлиб, аҳоли жойлашган работ баландликда эди. Шаҳарни дарё кесиб ўтган бўлиб, унинг қирғоғида ҳукумат девони жойлашган эди. Жоме масжиди бозор ёнидаги работда ўрнашганди.

Абулқосим ибн Ҳавқал (X аср) “Масолик ул мамолик” (“Йўллар ва мамлакатлар”) асарида Бухоро, Кеш қатори Насаф ҳам Суғд мулкларидан бири бўлиб, махсус девон томонида бошқарилишини қайд этган. У ҳам Насафнинг Нажжория, Самарқанд, Кеш ва Ғубдин дарвозалари ҳамда шаҳардаги арк харобаси мавжудлиги ҳақида хабар берган. Олим маълумотича Насаф бозори жоме масжиди билан ҳукумат девони оралиғидаги Ғубдин дарвозаси яқинида жойлашган эди.

Ривожланган ўрта асрларда (VIII – XII асрларда) Қашқа воҳасида аҳоли манзилгоҳлари деҳқончилик ва чорвачилик учун жуда қулай бўлган ҳудудларда анъанавий тарзда тараққий этган. Сунъий суғоришга қулай ҳудудларда янги қишлоқлар пайдо бўлган. Насаф шаҳри атрофида ўрта асрларда аҳоли манзилгоҳлари асосан сув билан боғлиқ ҳудудларда қарор топган эди.

Бу даврдаги Қашқа воҳаси иқтисодий тараққиётида унинг турли туманларидаги ўзига хос жихатлари муҳим ўринда турган. Воҳанинг энг серҳосил ва унумдор ерлари унинг юқори қисми Китоб – Шаҳрисабз ҳавзасида жойлашган эди. Бу ҳудудда табиий намлик юқорилиги сабабли суғорма деҳқончилик анча ривожланганди.

Қуйи Қашқадарёда эса, аксинча сел сувларига асосланган шартли суғорма деҳқончилик нисбатан кичик майдонларда амал қилинган. Ваҳоланки, тоғ олди ҳудудлари, доимий яйловлари эса лалмикор деҳқончилик ва чорвачилик учун қулай эди. Қашқадарё суви етиб келадиган Насаф атрофидаги баъзи қишлоқларда эса полизчилик ва боғдорчилик ривож топган. Ёзма манбаларда VII-VIII асрлар бошларида Қашқа воҳасида буғдой, арпа, тарик, нўхат, ловия, беда, жўхори, пахта каби ўсимликлар экилган. Шарқшунос А.Ю. Якубовский фикрича, воҳада боғдорчилик, полизчилик ҳам ривож топган, боғларда ўрик, олча, бодом, ёнғоқ ва бошқа мевалар кенг тарқалган, пахтадан турли газламалар тўқилган.

Воҳанинг табиий иқлими унинг иқтисодий тараққиётида бош омил эди. VI-VII асрлардан эътиборан қуйи Қашқадарёда сунъий суғориш шаҳобчалари юксалган, пул – моддий муносабатлари йўлга қўйилиб, аҳоли турмуш шароити яхшиланган. Суғорма ва лалми деҳқончилик ривожланган. Насаф атрофида узумзорлар ва боғлар жойлашган. Боғ, полиз экинлари қудуқ сувларидан суғорилган. Ёз пайтида Қашқадарё суви Насафдан ўтган (Маймурғ), Бухоро воҳаси сарҳадига йўл олган ва Зарафшонга қуйилган. Сув танқислиги сабабли деҳқонлар ариқлар қазилган, дамбалар солишган, сардобалар қуришиб сел сувларидан унумли фойдаланишган.

Қадимшунослар Олтинтепадан буғдой қолдиғини топишди. VI-VII асрларда Нахшабда буғдой етиштирилганлиги муаррих Н.И. Бичурин ҳам ёзиб қолдирган. Насаф работида IX асрда фойдаланиб келинган ғишт қудуқдан олма, қовоқ, қовун, тарвуз, жийда, ўрик, шафтоли, ерёнғоқ, бодом, узум уруғлари топишган. Ялонттепадан шафтоли, тарвуз, қовун уруғлари,

Киндиклитепада тарвуз уруғлари учраган. Араб сайёҳлари ҳам Насаф атрофида сара навли узумзорлар мавжудлигини қайд этишган. Воҳада узумдан шароб тайёрлаш йўлга қўйилган.

Воҳанинг кўпгина ерларига илк ўрта асрлардаёқ пахта экилган. IX асрга оид Насаф қудуғидан бир чаноқ пахта ва чигитлар топилган. Пахтадан газламалар ва кийим-кечаклар тайёрланган. Насаф вилояти ерларининг маълум қисми суғорма ҳосилдор ерлар ҳисобланиб, боғлар ва мевазорлар мавжуд эди. Қишлоқлар ерларининг аксарият қисми қор, ёмғир сувларидан суғорилган. Боғ, чорбоғларни суғоришда эса қудуқ сувидан фойдаланишган.

Манбаларга кўра Қашқадарё ваҳасида 80 минг гектар суғорма ерлар мавжуд эди. 2-3 кишига 1 гектар ер тўғри келганидан қишлоқ аҳолиси 160 – 240 минг нафар кишини ташкил этган. 80 минг шаҳар аҳолисини ҳисобласак, воҳа турғун аҳолиси сони 280 минг нафар кишини ташкил этган. Аҳолининг аксарият қисми чорвадор бўлиб, кўчманчи, ярим ўтроқ тарзда ҳаёт кечирган. Чорва учун бепоеён чўл, тоғ олди ва тоғ оралиғидаги яйловларга бой эди. Бу қишин-ёзин мол сақлаш ва боқишни тақоза этган. Аҳоли ўтов, капаларда яшашган. Араб муаллифлари асосан шаҳарлар ва йирик қишлоқлар аҳолисини ҳисобга олишган, албатта.

Ўрта асрларда Насаф шаҳри минтақалараро ва давлатлараро савдога жалб этилган. Қадимги даврларда юзага келган савдо йўллари ўз аҳамиятини сақлаб қолибгина қолмай, балки янги савдо йўллари ҳам вужудга келган. Қашқадарё бўйлаб Насафдан Кешга ва ундан Самарқанд томон келган йўл VI-VIII асрларда ҳам серкатнов эди. Айни пайтда ёзда бу йўлнинг бир шаҳобчаси баланд Тахтақорача доғи томон, қишда эса бошқа тармоғи нисбатан паст Жом доғи томон йўналиб, қизғин қатнов йўлига қўшилган. Насаф орқали Бухоро, Кеш, Самарқанд, Суғд, Тохаристон ва Хуросонга савдо йўллари ўтган.

4. Хулосалар.

Хуллас, IX – XII асрларда Насаф вилоятидаги иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаёт ҳақидаги мулоҳазаларни мухтасар қилиб шуни таъкидлаш жоизки, Насаф вилояти ва унинг пойтахти Насаф шаҳри ўрганилаётган даврда Мовароуннахрнинг йирик марказларидан бири ҳисобланган.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Бартольд В.В. Сочинения. том. II. часть 2. – М.: Наука, 1964. – С.522. (Barthold V.V. Sochinenia. the roof II. chast 2. – М.: Nauka, 1964. – P.522.)
2. Равшанов П. Қашқадарё тарихи. – Т.: “Фан”, 1995. – Б.308 – 309. (Ravshanov P. History of Kashkadarya. - Т.: “Fan”, 1995. – P.308 – 309.)
3. Камалиддинов Ш. “Китаб ал-ансаб” Абу Са’да Абдалкарима ибн Мухаммада ас-Сам’ани как источник по истории и истории культуры Средней Азии. – Т., 1993. – С.134 – 136. (Kamaliddinov Sh. "Kitab al-ansab" Abu Sa'da Abdalkarima ibn Muhammada al-Sam'ani kak istochnik po istorii i istorii kultury Sredney Azii. – Т., 1993. – P.134 – 136)
4. Равшанов П. Қарши тарихи. – Т., 2006. – Б.247 – 248. (Ravshanov P. History of Karshi. – Т., 2006. - P.247 – 248.)
5. Кабанов С.К. Археологические разведки в верхней части долины Кашкадарьи. Труды Института истории и археологии. Вып. 7. – Т., 1955. – С.21 – 22. (Kabanov S.K. Archeological exploration of the upper part of the valley of Kashkadari. Trudy Institute of History and Archaeology. V. 7. – Т., 1955. – P.21 – 22.)
6. Раимкулов А. Жанубий Суғднинг VIII – XIV асрлар даври тарихий топографияси. Тарих фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Самарқанд, 2018. – Б.61 – 62. (Raimkulov A. Historical topography of Southern Sughd during the VIII – XIV centuries. Dissertation written for the degree of Doctor of Science (DSc) in History. – Samarkand, 2018. – P.61 – 62.)
7. Абу Райхон Беруний. Қонуний Масъудий. – Танланган асарлар. V жилдлик. 1-китоб. – Т., 1973. – Б.426. (Abu Rayhan Beruni. Qonuni Masudi. – Selected works. Volume V. Book 1. – Т., 1973. – P.426.)

8. Беленицкий А.М., Бентович И.Б., Большаков О.Г. Средневековый город Средней Азии. – М., 1973. (Belenitsky A.M., Bentovich I.B., Bolshakov O.G. Srednevekovy gorod Sredney Azii. – М., 1973.)
9. Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. – Т., 2001. – Б.210 – 211. (Shaniozov K. The formation process of the Uzbek people. – Т., 2001. – В.210 – 211.)
10. Бўриев О. Қарши воҳасидаги этник жараёнлар // Қарши шаҳрининг жаҳон цивилизацияси тарихидаги ўрни. – Қ., 2006. – Б.184. (Boriev O. Ethnic processes in the oasis of Karshi // The role of the city of Karshi in the history of world civilization. – Қ., 2006. – В.184.)
11. Бўриев О. Насаф шаҳри муаррих Самъоний наздида // Қарши жаҳон цивилизацияси тизимида. – Қ., 2006. – Б.40. (Boriev O. The city of Nasaf is under the historian Sam'ani // The role of the city of Karshi in the history of world civilization. – Қ., 2006. – В.40)

ЎТМИШГА НАЗАР

6 ЖИЛД, 1 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 6, НОМЕР 1

LOOK TO THE PAST

VOLUME 6, ISSUE 1

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000